

sten liet Jan van Nassau zich hierbij ook leiden door het feit dat Niervaart was getroffen door de Sint-Elisabethsvloed en ook daarna nog regelmatig te maken kreeg met overstromingen.

Ties Poeth, animatiefilmer in Breda, liet zich door dit verhaal inspireren tot een prentenboek (niet per se voor kinderen) dat bestaat uit vijftig uit zwart karton geknipte silhouetten op een witte achtergrond die samen met een beknopte tekst dit verhaal vertellen. Het resultaat is een fascinerend boek dat zich laat lezen als een schimmenspel of een bladerbare animatie, met als aardigheid dat de hoofdpersonen hier geen mensen zijn, maar kikkers. Als om te laten zien dat we in een kikkerlandje leven. In het boek, dat geen historische pretenties heeft, maar wel de herinnering levend wil houden, komen de verhalen van de Sint-Elisabethsvloed en van het Mirakel van Niervaart samen. Als 'cadeautje' voor Lotte Jense staat het drijvende wiegje op de voorkant van het boek.

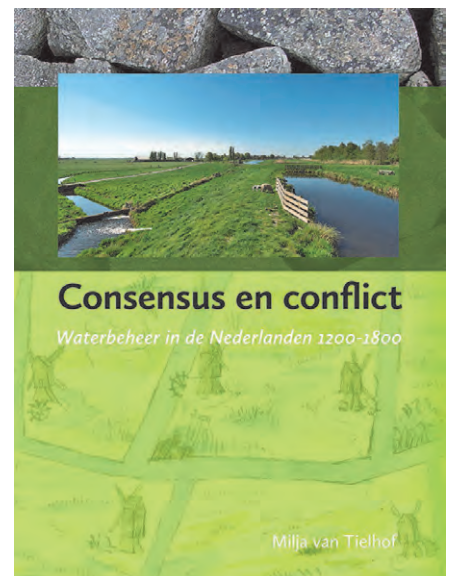
Milja van Tielhof, met medewerking van Piet van Cruyningen, *Consensus en conflict. Waterbeheer in de Nederlanden 1200-1800*. Hilversum: Verloren 2021, 295 pp., ISBN: 978-90-8704-890-7, pb.

ERIK
MOSTERT

Recentelijk verscheen als deel 5 in de reeks 'Waterstaat, cultuur en geschiedenis' van de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis het boek *Consensus en conflict. Waterbeheer in de Nederlanden 1200-1800* van Milja van Tielhof. Dit boek is bedoeld als een aanvulling op het bekende boek *Leefbaar laagland* van Gerard van de Ven waarin de ontwikkeling van het Nederlandse landschap centraal staat. In *Consensus en Conflict* staat de rol van de mensen in hun sociaaleconomische omgeving centraal. De centrale vraagstelling is wie het waterbeheer in de periode 1200-1800 vorm gaven. Het boek richt zich op Laag-Nederland, met enkele uitstapjes naar Vlaanderen, Engeland en Frankrijk. Het beginjaar 1200 is gekozen omdat toen in verschillende provincies regionale waterschappen ontstonden. Het eindjaar is gekozen omdat na de val van de Republiek in 1795 het waterbeheer op vele fronten ter discussie kwam te staan.

De centrale vraagstelling wordt in een achttal hoofdstukken uitgewerkt. Deze gaan onder andere over de oprichting van regionale waterschappen, de samenstelling van de bestuurscolleges en de vertegenwoordiging van belanghebbenden en over de participatie in het lokale waterbeheer. Verder wordt uitgebreid aandacht besteed aan de 'gemeenmaking' binnen het waterbeheer, wat inhield dat de waterschappen het onderhoud aan de waterstaatswerken steeds meer zelf gingen uitvoeren en de kosten omsloegen over de ingelanden, en de financiële verantwoording van de geldstromen die daarvan het gevolg waren. De relatie tussen verschillende waterschappen komt vooral aan bod in hoofdstuk 9 over samenwerking bij het beheer van de dijken. In een aparte hoofdstuk gaat Piet van Cruyningen in op landaanwinningsprojecten in Nederland, Engeland en Frankrijk en de vraag hoe hierbij rekening werd gehouden met de belangen van derden.

Het beeld dat uit het boek naar voren komt is zeer divers. De besproken waterschappen verschillen in grootte. Sommige hadden primair toezichhoudende taken, andere primair onderhoudstaken en weer andere een combinatie van beide, en ook hun mate van autonomie verschilde. Bovendien waren er belangrijke veranderingen in de beschreven periode. Wat echter duidelijk uit het boek naar voren komt, is dat het verhaal van Nederland en zijn strijd tegen het water een sterke vereenvoudiging is. De dreiging van overstromingen leidde niet altijd tot samenwerking en voor zover de middeleeuwse waterschappen al democratisch waren, nam dat in de vroegmoderne periode veelal af. De regionale hoog-



heemraadschappen werden gedomineerd door het stedelijke patriciaat en in de polders werden Rooms-katholieken, Doopsgezinden en vrouwen veelal uitgesloten van het vervullen van functies. Dat was ook elders in de samenleving zo. Bij droogmakerijen werden de belangen van derden zoals de houders van visrechten gerespecteerd, maar als bijvoorbeeld door bodemdaling meer gebieden belang kregen bij een dijk, gingen die gebieden niet automatisch bijdragen aan het onderhoud ervan.

Voor zover het waterbeheer effectief was – en daar geeft de auteur ook veel voorbeelden van – kwam dat vooral door de toepassing van het beginsel dat belanghebbenden bij het waterbeheer naar evenredigheid moesten bijdragen. Waar het beheer faalde, kwam dat veelal door het sterke particularisme. Waterschappen, steden en ingelanden hielden vast aan verkregen rechten. Dit stond samenwerking en schaalvergroting in de weg en kon er op den duur toe leiden dat veel belanghebbenden niets of weinig bijdroegen. Vooral in de armere gewesten kon dit leiden tot slecht dijkonderhoud en overstromingen.

De auteur is zeer goed geslaagd in haar opzet, en ik kan het boek dan ook aanraden aan iedereen die geïnteresseerd is in waterbeheer als mensenwerk, de organisatie van het waterbeheer en de samenhang met sociaaleconomische ontwikkelingen. Dat wil niet zeggen dat er helemaal geen kritiek mogelijk is. Op sommige plekken worden uitspraken over waterschappen gedaan die alleen gelden voor bepaalde groepen van waterschappen. Zo staat bijvoorbeeld op pagina 76 over gemeenmaking te lezen dat waterschappen in plaats van toezicht uit te oefenen op onderhoudsplichtigen, verantwoordelijkheid namen voor dijken, dammen, sluizen en watergangen. Dit geldt voor gemeenmaking binnen hoogheemraadschappen, die opgericht waren als toezichthouders, maar niet voor de Hollandse polders en de Vlaamse wateringeng, die van het begin af aan als belangrijkste taken beheer en onderhoud van waterstaatswerken hadden. Overigens kwam in Holland gemeenmaking van de dijken al eerder voor dan wordt beschreven in het boek: in de polder Dirk Smeetsland en Meester Arend van der Woudenland al in 1462 en in de polder Het Binnenland van Barendrecht vanaf de bedijking in 1483.³

Ook bij de discussie van de oorsprong van de waterschappen had een strikter onderscheid tussen toezicht- en onderhoudstaken nuttig kunnen zijn, oftewel tussen waterschappen als afsplitsingen van het algemene bestuur, in handen gekomen van de landsheer en lokale heren, en waterschappen als organisaties van onderhoudsplichtige ingelanden of gemeenschappen.

Verder had de relatie met het ‘staatsbestel’ en met culturele ontwikkelingen meer uitgewerkt kunnen worden. Dat is zeker belangrijk als er, zoals ik hoop, nog eens een vervolg op dit werk komt, of liever twee vervolgen. Het eerste vervolg zou dan moeten gaan over de overgang van het Ancien Régime naar de liberale staat van de negentiende eeuw, ruwweg de periode 1750-1850. In deze periode boette het particularisme als beginsel aan kracht in. Nederland werd een eenheidsstaat, Rijkswaterstaat werd opgericht, de hoogheemraadschappen verloren hun rechtsprekende macht en er werden verkiezingen voor de waterschapsbesturen ingevoerd. Eind achttiende eeuw begon water ook een belangrijke rol te spelen in het zelfbeeld van de natie.⁴ Het valt echter moeilijk uit te maken of het waterbeheer bijdroeg aan de ontwikkeling van Nederland als natie of er alleen maar werd bijgehaald – mogelijk beide een beetje. Het tweede vervolg over de periode vanaf 1850 zou kunnen gaan over de ontginning van wilde gronden, intensivering van de landbouw, industrialisatie en welvaarts-groei; over toenemende waterkwaliteitsproblemen en aantasting van de natuur; over de oprichting van waterschappen in Hoog-Nederland en schaalvergroting in Laag-Nederland, mede als gevolg van de watersnoodramp van 1953; en over de introductie van nieuwe belangengroepen en nieuwe vormen van participatie.

Dit zijn echter slechts ideeën van de recensent voor toekomstige boeken. Het boek dat thans voorligt is goed verzorgd en mooi en functioneel geïllustreerd en geeft vele concrete voorbeelden. Zoals reeds gezegd, kan ik het van harte aanbevelen.

³ Zie Stadsarchief Rotterdam (SR), 14, Archieven van de polders onder de gemeente IJsselmond, inv.nr. 25; Rekeningen van de waarsman van Dirk Smeetsland en Meester Arend van der Woudenland, 1466-1492; inv.nr. 271: Stukken betreffende het proces van Ernst de Beveren, heer van West-IJsselmonde, contra dijkgraaf en hoogheemraden wegens het recht van aanstelling van schout, secretaris en andere functionarissen; J. van Oudenhoven, *Out-Hollandt, nu: Zuyt-Hollandt* (Dordrecht 1654).

⁴ Zie ook E. Mostert, ‘Water and national identity in the Netherlands. The history of an idea’, *Water History* 12 (2020) 311-329.